

Hans Jürgen Brauns - David Kramer:

A SZOCIÁLIS MUNKÁSOK KÉPZÉSE. IGÉNYEK A FŐISKOLÁK
ÉS INTÉZMÉNYEK JÖVŐBELI KÉPZÉSÉVEL SZEMBEN

/.../

Mindenütt a szociális állam válságáról panaszkodnak, a költségvetések szegényessége áttekinthetetlen, a főiskolák /többé/ nem azok, mint amit állítanak. Ilyen helyzetben egyáltalán lehetséges-e - és teljesíthető-e - igényeket támasztani a szociális munkások képzésére és továbbképzésére vonatkozóan a 2000 évre?

A szociális munkában szélesen elterjedt pesszimizmussal és rezignációval ellentétben mi úgy véljük, hogy éppen a válságok, szűk erőforrások és intézményes megfelelő állapotok korában kell foglalkoznunk foglalkozásunk perspektíváival, továbbfejlődésével és ezen keresztül a studiummal és a továbbképzésével. Jelenleg társadalmunkban, gazdaságunkban, államunkban, értékrendszerünkben és intézményeinkben mélyreható változásokat élünk át. Ha nem itt és ma, akkor mikor tudhatnánk és kellene befolyáolnunk a mi szellemünkben a fejlődést?

Kockázatos dolog a 2000 év főiskolái és továbbképző intézményei számára ma megfogalmazni igényeket. De ki vállalhatna személyesen nagyobb veszély nélkül kockázatot, mint az egzisztenciálisan biztos helyzetű tisztviselő vagy közzszolgálati alkalmazott. Nem utolsó sorban a jövő diákgenerációjával és a szakmával szembeni felelősségünknek kellene elegendő oknak lennie ahhoz, hogy állandóan foglalkozzunk azzal, hogy milyen professzionális tevékenységekre, munkaterületekre és szociális problémákra akarjuk a 2000 év szociális munkásait ki- és továbbképezni? A hosszú tervezési és végrehajtási idő miatt a mai megfontolások legkorábban a 90-es években kerülnek szakmai minősítéseként a munkaerőpiacra. A képzést befolyásoló tényezők tömeg előtt állunk: demográfiai fejlődés, a szociális munkára vonatkozó elméleti mérlegelések külső és belföldön, történelmi indítékok és ökológiai perspektívák, cselekvéseméleti szempontok, értékelés- és hatékonyságellenőrzés,

a pályakép szociológiai változásai, a professzionalizálódás mint tartós feladat, a szociális juttatások változásai, az önségítés, melynek jelentőségét itt, a tanácskozáson is kimondták - tekintettel ezen szempontokra, néhány, számunkra fontosnak tartottra korlátozódunk.

Lemondunk itt arról is, hogy leírjuk a ki- és továbbképzés célját, lemondunk itt annak a kérdésnek a megvitatásáról is, hogy egy tudományos és szakmává minősítő studiumnak inkább személyiségformálónak vagy inkább foglalkozásra irányultnak kell-e lennie. Annak kockáztatásával, hogy csak néhány, számunkra központi tünő pontot ragadunk ki a fontos feltételek tömegéből.

I. Szakmai és személyes identitás

Sem ma, sem holnap nem lehet a szoc. munkás studiumnak célja vagy éppen eredménye az az ifjúságvédelmi hatóságnál alkalmazott szociális felügyelő, aki önmagával és a világgal is elégedett. Minden esetre ez jelenleg kevésbé tünik számunkra problémának; sokkal inkább azt éljük át, hogy diákok /-lányok/ személyes problémákkal jönnek a főiskolára anélkül, hogy a főiskola vagy oktatók abban a helyzetben lennének vagy hajlandók lennének az egyes diákokkal foglalkozni, tanácsokat adni nekik és gondoskodni róluk. Ez nem a főiskolák pénzügyi ellátottságának vagy az oktatók egyéni munkaterhelésének, hanem mindenek előtt a prioritások és a problémák észlelésének a kérdése. Talán nem csak és nem elsősorban a főiskolákra pályázók és felvettek számára rohamos csökkenését kellene fenyegető jelnek tekintenünk, hanem sokkal inkább azt, hogy itt egy átmenet zajlik a túlterheltségből a normalitásba. De ehhez a normalitáshoz aztán az is hozzátartozik, hogy a diákokról szakmai és foglalkozási ügyekben jobban és intenzívebben gondoskodunk.

A szociális munka az egyéni és kollektív problémahelyzetek iránti és azokkal szembeni érzékenységet és ezek elviselésének képességét is megköveteli, így sem a studium, sem a továbbképzés nem korlátozódhat tudományosan megalapozott ismeretek és képességek közvetítésére, hanem minden egyes diák személyével és személyiségével találkozni kell. Ez tőlünk, főiskolai oktatóktól ugyanúgy érzékenységet, figyelmet és felelősséget követel a másik személye iránt, mint álláspontot és meggyőződést. Számunkra legitim kérdésnek tűnik, hogy azok az érintkezési formák, amelyek a társadalomügyi szakokon meghonosodtak, egybeesnek-e azokkal a humánus célokkal, amelyeket a szociális munka képviselni hivatott. A főiskolák és oktatóik nem tudhatnak a majdani szociális munkásoknak szakmai identitást közvetíteni, ha ők maguk nem rendelkeznek ezzel.

Az 1970. évi mélyreható főiskolai reform, ennek gyors kiépítése és részben teljesen új tantestületek kialakítása bizonyára megnehezítette az újonnan létesített társadalompolitikai főiskolákon mind intézményesen, mind egyes tagjai számára a szakmai identitás és különösen a szakterülettel való azonosulás kifejtését. De túlzott leegyszerősítés lenne csak a szükséges főiskolai reformot és oktatáspolitikailag fontos kiterjesztését felelőssé tenni a hiányzó szakmai identitásért.

Éppen a társadalompolitikai szakfőiskolák szenvednek a súlyosodó születési hibától. A szociális munkások, mint a foglalkozási szerep hordozói, akiknek központi jelentőségüknek kellett volna lenniük, a szakmai identitás kialakításában, az alkalmazási feltételek révén mint oktató szociális munkások, a studium perifériájára szorultak, míg a foglalkozástól idegen, különböző elméleti területeken képzett társadalomtudósok általában főiskolai tanárokként határozzák meg egy főiskola tantestületének arculatát és irányultságát. Az ezzel együttjáró szétválás a tantestületen belül elméletiekre és gyakorlatiakra újólag megnehezíti az elméleti képzettségük számára azzal a foglalkozással való azonosulást, amelyre ők kiképeznek, miközben egy főiskolai

gyakorlati oktatói hosszabb-rövidebb időre arra vannak kárhóztatva, hogy egyáltalán ne folytassanak gyakorlati munkát, mindenfelől olyan "elméletieknek" tekintik őket, akiket nem vesznek teljesen komolyan. Sok főiskola számára még mindig fennáll az a feladat, hogy az elméleti és a gyakorlati oktatók közötti lát-szatbarrikádokat ledöntsék, hogy egységes tantestületet alakítsanak ki, amely ugyanúgy azonosul a képzőintézménnyel, mint a foglalkozási tereppel és önmagát a szociális munka részének tekinti.

És végül: a főiskoláknak és -oktatóknak részben alapvetően át kell gondolniuk a szociális munka foglalkozáshoz való beállítódásukat. A szociális munka mint foglalkozás, amely új és eddig megoldatlan társadalmi problémákat észlel és az ebben érintett személyeket és csoportokat vagy közéletet képessé teszi ezek leküzdésére, bizonyára kritikus feszültségi viszonyban van a társadalommal és az ezt megjelenítő erőkkel, amelyek részben a fennálló társadalmi viszonyokat valójában kellemesnek érzik. Az a benyomásunk, hogy a fürdővízzel a gyereket is kiöntöttük: a tanulmányok során a társadalomkritikus tartalmak hangsúlyozása vagy éppen kizárólagossága részben együttjár a foglalkozással szembeni világos távolságtartással, vagy magának a foglalkozásnak egészen alapvető elutasításával vagy legalábbis ezt a benyomást kelti. Egy diák tanulmányai során csak nehezen tud pozitív viszonyt kialakítani jövőbeli foglalkozásához. Éppen a szociális és pedagógiai foglalkozások azok, amelyek teljesen az itt dolgozók motivációtól, elkötelezettségétől, valamint felelősségtudatától függenek. A mindennapos feszültségek és megterhelések csak akkor elviselhetők egyáltalán, ha a szakmai tevékenység egészében értelem látható, található és ez megteremthető benne. A naponként átélt stressz összekapcsolódása a foglalkozási identitás és azonosulás hiányával vagy nehezen elviselhető személyes konfliktus-szituációhoz, vagy rezignációhoz vezet. Sikerek ösztönzik és könnyítik meg a szakmai identitás kialakulását és az azonosulást. A siker és sikertelenség közötti különbségtételhez minden esetre olyan kritériumok szükségesek, amelyek felett mi láthatóan nem rendelkezünk és amelyeket a képzés során nem eléggé vesznek figyelembe.

Ebben azonos mértékben vétkes a szakmai gyakorlat és a főiskolák, amikor elutsítják vagy lehetetlennek tartják a szociális munkában az értékelést és hatékonyságellenőrzést. De a probléma részben abban is áll, hogy vagy nincsenek célok vagy nagyon általánosan megfogalmazottak vagy nagyon magasra vannak tűzve; nem vagy kevésbé vannak tekintettel az időre és az általánosan magasra tűzött célokat nem osztják fel operacionalizálható konkrét közbülső lépésekre. talán fontosabb, hogy a diákok számára azt a képességet közvetítsük, hogy munkájuk célját meghatározzák és ezt egészen alapvetően, mint pl. hogy nap mint nap prioritásokat állítanak fel, semmint hogy különböző pszichológiai szempontok tömegét közvetítsük számukra. Minden esetre a főiskolákkal szembeni igényekhez tartozik, hogy úgy alakuljanak át, hogy az időt gazdasági mértékkel kezeljék, és a személyes és társadalmi erőforrásokat a maguk korlátozottságában vegyék tudomásul. Amennyiben a célok homályosak maradnak, semmilyen prioritásokat nem állítanak fel és az időt és az erőforrásokat korlátlanoknak tekintik, akkor a foglalkozás gyakorlásába az állandó sikertelenség be van programozva.

II. Társadalmi változás és egyéni autonómia

Az önsegítésben az egyéni magatartások és értékek változásai és a társadalmi fejlődés találkoznak a szociális állam elavult eszközrendszerével. A szociális állam a XIX. század iparosításának szociális kérdéseire adott válasz volt és az ipari munkást védte a létbizonytalanságtól. Különösen a II. világháború után nem csak az NSZK-ban folytonosan épült ki /a szociális állam rendszere/. A jelenlegi gazdasági válság a hagyományos formájú szociális államot alapvetően nem kérdőjelezi meg; a szociális állam sokat panaszott válsága sokkal inkább kiterjesztéséből adódik, anélkül, hogy alapvető reform történt volna az utóbbi évek mélyreható társadalmi változásainak hátterében; a jelenlegi gazdasági válság végülis strukturális válság abban az értelemben, hogy a hagyományos iparágak rohamosan veszítették el jelentőségüket, miközben más társadalmi és gazdasági tevékenységek, amelyeket diffuzan, de mégis találóan szolgáltató társadalomként jellemeznek, fokozottabb jelentőségüvé válnak. Tekin-

tettel e fejlődésre nem elegendő megőrizni vagy éppen ujratereíteni a szociális állam eszközrendszerét. Sokkal inkább a létrejövő információs társadalom szociális alakításáról van szó. A társadalmi cselekvést, mint ahogy a szociális munkát sem lehet és nem szabad csak a technikai és a gazdasági fejlődés következményének és bizonyos mértékben annak melléktermékének tekinteni; mint ahogy ez a mai helyzetet jellemzi: az európai típusú szociális állam esélyei és előnyez nézetünk szerint az olyan országokkal szemben, mint az USA és Japán, abban áll, hogy az információs társadalom szociális alakításának tudták magukat szentelni.

A szolgáltató- és információs társadalom térhódítása szorosan összekapcsolódik a fokozódó egyéni autonómiával. Ennek egyik okát az emelkedő anyagi jólétben és a magasabb képzettségben lehet keresni. Minden esetre beláthatatlan, hogy az egyes ember, mint ahogy csoportok is, egyéni és kollektív életfeltételeik alakításakor a részvételért és beleszólásért zörgetnek. Ezek közül a részvételi lehetőségek közül az utóbbi években sokat törvényileg szabályoztak /pl. az üzemi törvényben vagy az egyetemi strukturában/; e folyamat kifejeződése az is, hogy ún. önkéntes szolgáltatások, juttatások törvényes igényekké váltak. Leegyszerűsítés lenne, ha a szociális munkában megjelenő önsegítést csak költségcsökkentésnek vagy bürokrácia-kritikának értelmeznénk; ezeket az aspektusokat is magában foglalja, de ugyancsak a részvétel és autonómia iránti igény kifejeződése is és ezért szorosan összefonódik a szociális szolgáltatások decentralizálására való féradozásokkal.

Az információs társadalom központi kérdéseit és problémáit elsősorban nem a személyiség védelme képezik azzal szemben, hogy hozzájuthat információkhoz - mint érthető okokból látszik -, ez bizonyára fontos kérdés, de a nyilvános vitában ennél fontosabb alapkérdéseket fed el: miképp dolgozható fel és a társadalom minden tagja számára miképp tehető hozzáférhetővé az az információs tömeg, amely komplex társadalmi rendszerünk megtartásához és továbbfejlesztéséhez szükséges? Sikerül-e nekünk önmagunkat előkészíteni a technikai fejlődés következményeként és annak előfeltételeként előálló, bekövetkező állandó

társadalmi, gazdasági, politikai és szociális változásra és ugyanakkor ezt a folyamatot irányítani is? E néhány kérdés mutatja, hogy a szociális állam eddigi eszközrendszere és beavatkozási formái nem elegendők. Nagyon leegyszerűsítve: a képzés, és pedig állandó folyamatként, egyre nagyobb jelentőségűvé válik; egyidejűleg a szociális munkának is nőne a jelentősége ebben a folyamatban, ha önmagát a társadalmi és egyéni fejlődés közötti közvetítőként értelmezné, és tevékenységi körébe a pszichoszociális aspektusok mellett gazdasági és technikai megfontolásokat is bevonna. E fejlődés milyen következményekre jár a főiskolákra és a továbbképző intézményekre? Mindenek előtt ezen intézmények egyike sem tekinthető önmagát a géprombolás vagy adatvédelem mentsvárának, védőbástyájának. Sokkal inkább arra kellene felkészülniük, hogy nyitottak legyenek a gazdaságra és a technikai fejlődés kihívásaira és ugyanakkor esélyként értelmezzék, hogy új területeket és tevékenységeket tárhatnak fel. A félreértéseket elkerülendő: nem fogadjuk kritikátlanul az új technológiákat és fontosnak tartjuk a személyiség-szféra védelmét a nagy szervezetek visszaéléseivel szemben. De tekintettel arra a tényre, hogy a jövőben átlagos jövedelemmel bárki megvehet magának egy teljesítőképes számítógépet, demokratizálni kell a technikai, gazdasági és kulturális felhasználási lehetőségekre vonatkozó ismereteket, a visszaéléssel szembeni hatékony védekezés érdekében is. Ugyanakkor nem lehet attól eltekinteni, hogy a szociális munkát, mint információfeldolgozást, döntően érinti az új technológiák bevezetése. Ha a még nem kiaknázott technikai fejlesztésekkel és ezek szociális, valamint gazdasági használatával összefüggésben el lehet tekinteni az állandó társadalmi változásoktól, a szociális munkának ezt kihívásnak kell fogadnia éppen azért, hogy ebben a társadalmi változásban pl. üzemekben, a képzés- és továbbképzés intézményeiben, az állami intézményekben tervezőként és szervezőként részt vehessenek. Ez a szociálpedagógiai kvalifikációk mellett szervezési- és tervezési képességeket, valamint nép- és üzemgazdasági ismereteket és esetleg technológiai know-how-t feltételez. Nézetünk szerint már a kö-

vetkező évek el fogják dönteni, hogy az előrelátható információs-társadalomra tekintettel a szociális munka és különösen a főiskolák és továbbképző intézmények ezt a kihívást felfogják-e és megragadják-e és az információs társadalom utját mértékadóan befolyásolják-e vagy inkább kirekesztik magukat ebből a fejlődésből és akkor foglalkozáspolitikailag marginálizálódni fognak. Mi inkább az utóbbtól tartunk.

De a tervező- és szervezőképességek erősödését a képzésben és továbbképzésben megköveteli az önsegítő tevékenységek növekvő jelentősége a szociális munkában, valamint a decentralizálási tendenciák: az önsegítés azt igényli, hogy az ember problémáit és nehézségeit saját felelősségére a rendelkezésére álló eszközökkel küzdi le. A szociális munka ebben az összefüggésben nem jelentheti azt, hogy a hivatásos koncepciók és megoldási javaslatok önsegítő csoportokat "kényszerítenek ki": a hivatásos szociális munka szerepe ebben az összefüggésben abban áll, hogy az önsegítő csoportok számára feltárja a hozzáférhető pénzügyi, szervezeti, jogi és személyi erőforrásokat, a részben bizonytalan elképzelések konkretizálásában segítsen és konfliktusokban közvetítsen. Tehát kevésbé az eseti - vagy csoportmunkához szükséges kompetenciát kell megkövetelni, mint inkább a koncepcionális munkát, információk és kapcsolatok közvetítésének képességét vagy az önsegítő kapacitások támogatását, valamint stabilizálását.

Ezeket a képességeket egy nyitott curriculum erősítheti meg, amelynek konkretizálásához számol az egyéni kezdeményezéssel és az egyes diákok érdeklődésével. Egyike lesz a fontos kihívásoknak a szükséges alapismeretek összekapcsolása egy nyitott tanulmányi kínálattal, valamint az oktatók érdekeivel és képességével. Tekintette arra a tényre, hogy a diákok és oktatók jelenleg inkább arra hajlanak, hogy a képzést és képzettséget "értékmentes" árunak tekintsék, a reformgondolatoknak fel kell vetniük azt a kérdést, hogy a tanulmányoknak miképp nőhetnek a jelentőségük mindkét fél számára. Mi ennek érdekében azt javasoltuk, hogy az anyagi érde-

keltséget a diákjárandóság formájában jelentősen fokozzák, anélkül, hogy ezt az egyedüli vagy kizárólagosan sikeres utnak tekintenénk. Csak mellékesen valószínűsíthető, hogy az egyetemek jelenlegi finanszírozása a társadalmi erőforrások alulról felfelé való átcsoportosítását tartalmazza.

III. Nyitottság és rugalmasság

A szociális munkások továbbképzésének tudomásul kell vennie a társadalmi realitásokat és ezeket kell tevékenysége kiindulópontjává tennie. Ezzel nem a meglévő társadalmi viszonyokhoz való alkalmazkodás mellett érvelünk. Egy szakmára kvalifikáló, tudományosan alapozott ki- és továbbképzés minden esetre homokra épülne, ha nem akarna tudomást venni a társadalmi valóságról és fejlődésről.

Gyakorlatok az egy- és kétfázisú képzési modellekben, a gyakorlati munkát végzők köréből óraadók bevonása, az oktatók bevonása azok köréből, akik szakmai tapasztalatokkal is rendelkeznek és a továbbképzésben kapcsolat és állandó vita a hivatásos szociális munkásokkal folyamatosan konfrontálják a képzési- és továbbképzési intézményeket és oktatói személyzetüket a foglalkozási terület összefüggéseivel, realitásaival, fejlődésével és ezzel a társadalommal. Mindazonáltal egy gyógyító módon kényszeríti a főiskolák oktatóit a tényleges viszonyok tudomásul vételére és azokkal való küzdelemre. Ez fontos és megőrzendő előnye a főiskoláknak az egyetemekkel szemben: összehasonlíthatatlanul nehezebben menekíthetik önmagukat ezoterikus világokba. Hasonló módon a szakfőiskolákon is kemény erők és a főiskola sajátos strukturái hatnak a köldöknézés irányába: a főiskolán belüli strukturákkal és a főiskolai testületek "helyes" összetételével való tartós foglalkozás nemcsak a munkakapacitásokat és figyelmet köti le megengedhetetlen módon. Egy fokozódó befelé való irányultságot és a főiskolák belső rendjének túlsúlyát okozza, amely még a főiskola tagjai számára is alig belátható. Egy kivólalló számára alig érthető, hogy a német tudomány "üdvössége" attól függ, hogy egy további professzor több vagy kevesebb jelentőségteljes testületben ül. A különböző főiskolák oktatóinak helyes hivatali megjelölése is egy súlyos

alkotmányjogi kérdés lehetne, amelynek megfelelő megválaszolásától függ a német foglalkoztatási hivatalnoki kar bújja és jóérzése.

De ezek és más, időközben tévutnak bizonyult konfliktusok és törvénytervezetek lehetővé teszik a főiskolák számára a tulajdonképpeni kihívások előli kitérést, amelyekkel szemben ugyanugy mint ezelőtt, tanácstalanul állnak. Ezek közé számítjuk mindenek előtt azt is, hogy a tudománynak, a főiskoláknak és minden egyes főiskolai oktatónak napi munkája során nyitottnak kell lennie a szociális munka tanítása és studiuma szempontjából lényeges kérdésfeltevésekre, fejleményekre és összefüggésekre - röviden: észlelnie kell a valóságot, a tanításban, a kutatásban és továbbképzésben ezt feldolgoznia és továbbadnia kelle, valamint ezáltal mértékadóan kell hozzájárulnia a hivatásos szociális munka minőségéhez.

A jelenlegi főiskolai politika központi kérdését, nevezetesen az ahhoz szükséges előfeltételek megteremtését, hogy a főiskolák és tanárok azoknak a diákoknak a foglalkozási perspektíváival foglalkozzanak intenzíven, akik a 90-es években fognak tanulni és ezt a központi feladatot nem is tudják kikerülni, a kisléptékű napi politika ismételten háttérbe szorítja. A felelősséget a napi politikai, a főiskola belügyeire korlátozódó köldöknézésért nem lehet egyedül a főiskolapolitikusokra hárítani. Ezzel részben a főiskolákon belüli követelésekre reagálnak, részben mi magunk is ellentmondás nélkül beletörődünk az ilyen jellegű politikába.

A társadalomtudományokban és nem utolsósorban a szociális munkában a főiskolapolitika mellett egy naiv politikaértelmezés is abba az irányba hat, hogy a társadalmi valóságot ne, vagy ne megfelelően észleljék és dolgozzák fel: sok társadalomtudós és szociális munkás az elmúlt 10 évben az empirikus társadalomkutatás terén semmilyen kézzel fogható képzésben nem részesült:

az előtérben gyakran inkább az eszmetörténeti elméletek és ideológiák elsajátítása és az azokkal való viták álltak. Nem kívánjuk (egymás ellen) kijátszani az empirikus társadalomkutatás kérdésfeltevéseit és előfeltevéseit elméleti feldolgozásukkal szemben. Minket minden esetre az nyugtalanít, hogy főiskoláinkon hány társadalomtudós abszolutizálja saját ideológiáját és már ideológiailag értelmeznek társadalmi fejleményeket és összefüggéseket, mielőtt azokat a valóságban észlelték volna. Gyakran fontosabbnak tűnik a "helyes" álláspont birtoklása, mint ezen álláspont alapjának empirikus vagy elméleti észlelése, nyitvahagyása, leírása és folyamatos ellenőrzése. Ez a képzésben és továbbképzésben ideológiai "skatulyákhoz" vezet, de semmi esetre sem szakmai vagy éppen tudományos kvalifikációkhoz.

Már a múltban magas követelményeket állítottak a szociális munkásokkal szemben a szakmai rugalmasság tekintetében: a társadalmi fejlődés következtében a változó társadalmi problémahelyzetek ismételten új kihívások és kérdések elé állítják és állították a szociális munkásokat. Ez a folyamat a technikai és gazdasági fejlődés háttérében inkább gyorsulni és felerősödni, semmint csökkenni fog. A képzés- és továbbképzés jelentősége a jövőben inkább nőni fog. Ezenkívül azt hangsúlyozzuk, hogy az időben korlátozott tudományosan alapozott képzés, ahogyan azt a szociális munkás szakfőiskolák 3-4 éves időtartamban nyújtják, tulajdonképpen elképzelhetetlen az elmélyüléshez, a specializálódáshoz vagy a tovább- és átképzéshez vezető továbbképzési kínálatok széles spektruma nélkül.

A jövőbeli központi feladatok egyike lesz a folyamatos szakmát követő továbbképzés számára az előfeltételek megteremtése a főiskolákkal együttműködve. Néhány szakfőiskola - nem utolsósorban a Münchener Katolikus Alapítványi Szakfőiskola - tették meg az első és sikeres lépéseket ebben az irányban. A jövőben azonban átfogóbb méretű hosszabbtávú továbbképzési intézkedésekre lesz szükség abban az értelemben, hogy a studium elmélyítse és felépítse a tudást. Ez azt követeli meg a szakmától, a főiskoláktól és továbbképzési intézményektől,

hogy az eddig individualizált továbbképzési kockázatokat kollektíven biztosítsa, pl. tarifaszervezésekben és törvényekben.

A főiskolák és továbbképzési intézmények aszerint fognak beválni, hogy sikerül-e nekik kvalifikált szakmakövető és részben hosszabb időtartamu továbbképzési kínálatukat potenciális címzettjeik igényei szerint alakítani. Nehezen leküzdhető az a hátrány, hogy a főiskolák befeléfordultsága összekapcsolódik azal, hogy azok a diákok az oktatási fáradozások, igyekezet tárgyai, akik tulkorosak. Tudatalattijukba bevésződött az anyagi biztonság, családi szempontból kötetlenek és akiknek élete középpontjában a főiskolai studium áll.

Hátrány az is, hogy a törvényi előírások ellenére sok főiskola és minisztérium eddig nem ismerte fel a továbbképzés középponti jelentőségét a szociális munkában. Éppen ellenkezőleg: minisztériumok akadályozzák a főiskolákat a továbbképzési tevékenységükben, mert ezek nem illenek be abba a képbe, amelyet a minisztériumok a szakfőiskolákról alkotnak. A szociális munkások szakmai rugalmassága tudományos minősítést előfeltételez. Ehhez az is hozzátartozik, hogy lépésről lépésre teremődjenek meg annak előfeltételei, hogy saját tudományos utánpótlásukat kiképezhessék. Sok szociális munkás és a szociális munka tudományával foglalkozók részéről megnyilvánul kritikus távolságtartás a tudománnyal és az elmélettel szemben első pillantásra ellentmondásosnak és tudománytalannak tünik. Ez részben azzal függ össze, hogy valamely tudományág keretei közé tartozó elméletek és felismerések tul kevésbé képesek hozzájárulni a szociális problémahelyzetek és az ezek által érintett személyek, csoportok és a közélet elemzéséhez. Ezért a szakma érdekét is szolgálja egy saját tudományos eszközrendszer és ennek megfelelő intézmények fokozatos kialakítása, mint ez pl. az angolszász és skandináv országokban időközben hagyomány lett.

IV. Nemzetközi együttműködés és tolerancia

A szociális munkások képzését és továbbképzését egy kissé provincializmus hatja át - nemcsak az NSZK-ban. A társadalmi problémák nyilvánvalóan csak azok mindenkori nemzeti, társadalmi, kulturális, szociális, gazdasági és politikai háttérében lehet szemlélni, magyarázni és leküzdeni. De számunkra úgy látszik, hogy a provinciális nacionalizmus a szociális munkában inkább az európai kisállamisággal és a nemzeti szocializmus, valamint a II. világháború hosszantartó következményeivel függ össze. Ideje lenne már meghaladni ezeket a korlátozottságokat és bornirtságokat. Egyetlen pillantás a határon túlra meglepően mutatja, milyen erősen megegyeznek a mindenkori szociális problémák, ezek leküzdési stratégiai, valamint a szociális munkások ki- és továbbképzése; a nemzeti kontextus legalábbis a jelenben elvesztette azt a jelentőségét, mint amivel talán korábban rendelkezett.

Az európai és részben globális migráció, az államokon belüli vándorlási mozgások, valamint a fokozódó európai integráció korszakában, ha nem is a politikában, de a gazdaságban egyenesen a képzés és továbbképzés európaizálására kényszerítenek a szociális munkában. A határokat átlépő közös tanulmányoknak és továbbképzési studiumok kínálatának nem szabadna csak a gazdasági tudományokra vagy a technikákra korlátozódniuk. Diákok, gyakoronokok és oktatók, valamint szociális munkások rövidebb-hosszabb külföldi tartózkodását kellene ösztönözni. A szociális ügyek főiskoláinak fontos feladatuknak kellene tekinteniük a nemzetközi és különösen az európai együttműködést.

Európa számos országában az utóbbi években reformálták meg a főiskolai képzést és a szociális munkásképzést is. Minden ország nagyfokú továbbképzés igényt jelez. A problémák részben összehasonlíthatóak és a főiskolai képzés és a szociális munka reformjának hiábi megismétlődtek. Ez elkerülhető lett volna, ha tanulni lehetett volna más országok tapasztalataiból. Ugyan-

akkor végtelen egy európai szintű szorosabb együttműködés a szociális munka "alulfejlettségére" és a megfelelő képzési- és továbbképzési kínálatra tekintettel, összehasonlítva az angol- és skandináv kulturakörrel. A nemzetközi viszonyok között erősebb azonosuláshoz, vita hozzájárulhat a szakmával való együttműködéshez, amíg egy fórumra fejleszthető, ahol előadhatók és kritikai vizsgálat alá vethetők a tudományos és professzionális teljesítmények és tapasztalatok.

Az NSZK időközben egy többnemzetiségű társadalommá vált, függetlenül attól, hogy a jelenlegi politika a külföldiekkel szemben felerősíti a visszavándorlást a származási országba. A szakértők a 90-es évekre a külföldi munkaerő iránti növekvő keresletet prognosztizálják. A szociális munkások sokféle módon konfrontálódnak egy multikulturális társadalom problémáival és a kulturális, etnikai, valamint szociális kisebbségek problémáival. A kvalifikált és hatékony szociális munkának - és ez minden ezzel foglalkozó szociális munkást jelenti - abban a helyzetben kell lennie, hogy képes legyen viszonylagosnak tekinteni saját kulturális értékeit és hagyományait, valamint elfogadni más kultúrák értékeit és életmódját. A tolerancia követelmény. Ez okból is törekedniük kellene a képző- és továbbképző intézményeknek hosszabb időtartamu külföldi tartózkodást biztosítaniuk a hallgatók számára. A nyelv-tanulás bizonyára lényeges része az ilyen jellegű külföldi tanulmányoknak, de nem szabad és nem lehet erre korlátozódniuk. A külföldi tartózkodásoknak sokkal inkább egy másik kultúrával, annak élet- és viselkedésmódjával való foglalkozáson keresztül képesnek kellene tenni saját kulturájuk értékeivel, prioritásaival és struktúráival, valamint az individuális értékrendszerrel való kritikus szembenézésre. Éppen a szociális munkások számára fontos az a képesség, hogy saját álláspontjukat, saját individuális és kollektív értékrendszerüket kritikai távolságból mindenkor értékeljék. Üdvözlünk azt is, ha a képző- és továbbképzőhelyek fokozottabb erőfeszítéseket tennének a bevándorolt külföldiek második és harmadik generációs tagjaiért és a továbbképzési rendezvényekre diákonként

és résztvevőkként nyernék meg őket. E népességcsoportot minimális aránya a diákok körében nemcsak a képzési rendszer eddig változott szelekciós kritériumaival magyarázható.

V. Záró megjegyzések

Jelenleg és a következő években - a szociális munkának erősebben kell társadalmi hasznosságát bizonyítania, mint az elmúlt 30 évben. Ez érvényes a képzésre és továbbképzésre. Ma széles körben a rezignáció és a rossz állapotok miatti sajnálkozás elterjedt. Ez érthető, de nem akadályozza meg, nem állítja meg a negatív fejlődést a szociális munka számára. Ebben a bizonyára nem egyszerű helyzetben panaszkodás és rezignáció helyett mi azt támogatjuk, hogy a foglalkozás továbbfejlessze szakmai identitását és szakmapolitikai érdekeit nyíltan és offenzíven támogassa.

Az, hogy ehhez először az előfeltételeket kell megteremteni, nem teszi lehetetlenné az ilyen jellegű politikát; ezt inkább kihívásnak kellene értelmezni.

A szakmapolitikai érdekek sikeres képviselésének együtt kell járnia a saját foglalkozás, ennek teljesítménye és deficitje önkritikus elemzésével. A szociális munka az NSZK-ban nagy hagyományokra és nagy teljesítményekre építhet. Továbbfejlődése jelenleg nehéz problémák elé állítja és ezért kell önmaga számára kritikus kérdéseket feltennie. A szociális, gazdasági és technikai fejlődés kérdésessé tették a szociális állam eszközrendszerét. Az új pszichoszociális problémahelyzetek, megváltozott beállítódások és értékek ugyanúgy pontosabb és folyamatosabb elemzéseket tesznek szükségessé, mint más, a szakmát befolyásoló tényezők.

Hozzászólásunkkal arra tettünk kísérletet, hogy a képzés és továbbképzés területén szerzett tapasztalataink közül egyeseket - alkalmasint önkritikusan - összefoglaljuk. Egyeseket

közülük tudományos szempontból ellenőrizni szükséges, mások részben provokatívan fogalmazott tapasztalatok és benyomások. Azért adtuk elő itt ezeket, mert szükségesnek tartjuk a vitát a képzés- és továbbképzés szempontjából.

In: Oppl, Hubert /Tomaschek, Arnold/Szerk./Soziale Arbeit 2000
Band 2

Lambertus Verl., Freiburg an Breisgau, 1986.